

مدل‌یابی ارتباط استرس و سوء مصرف مواد با میانجی‌گری معنای زندگی *

هادی خیرآبادی^۱، محمود جاجرمی^۲، ابوالفضل بخشی پور^۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۸/۱۶

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۱/۱۷

چکیده

هدف: سوء مصرف مواد یک تهدید جدی و نگران‌کننده جامعه بشری است که درمان آن بدون توجه به عوامل مرتبط، زمینه‌ساز و تشدیدکننده آن امکان‌پذیر نیست. هدف پژوهش حاضر، مدل‌یابی ارتباط استرس و سوء مصرف مواد با میانجی‌گری معنای زندگی بود. **روش:** پژوهش حاضر، توصیفی-همبستگی از نوع مدل‌سازی معادلات ساختاری بود. جامعه آماری شامل کل دانشجویان در حال تحصیل دانشگاه فردوسی مشهد در سال ۱۳۹۸ بود که از میان آن‌ها تعداد ۳۸۷ نفر با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند. شرکت‌کنندگان علاوه بر فرم اطلاعات جمعیت‌شناختی، پرسش‌نامه‌های معنای زندگی (استگر و شین، ۲۰۱۰)، ارزیابی استرس دانشجویی (راس، نایبلینگ، و هکرت، ۱۹۹۹) و ابزار نمایش ساده برای سوء مصرف مواد و بیماری‌های روانی (وتن و همکاران، ۲۰۰۵) را تکمیل نمودند. داده‌ها با استفاده از روش‌های همبستگی پیرسون و مدل‌سازی معادلات ساختاری با استفاده از نرم افزارهای اس پی اس اس-۲۳ و آمو-۲۳ تحلیل شدند. **یافته‌ها:** نتایج نشان داد که استرس اثر مستقیم معنادار و مثبتی بر سوء مصرف مواد داشت و معنای زندگی رابطه بین استرس و سوء مصرف مواد را به صورت جزئی میانجی‌گری کرد. **نتیجه‌گیری:** پژوهش حاضر نشان داد که استرس می‌تواند یکی از عوامل پیش‌بینی‌کننده و مرتبط با سوء مصرف مواد باشد. همچنین، نداشتن معنا در زندگی به عنوان عاملی موثر در سوء مصرف مواد است که باید در درمان و پیشگیری از این اختلال مورد توجه قرار گیرد.

کلید واژه‌ها: مدل‌یابی، استرس، معنای زندگی، سوء مصرف مواد

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول در دانشگاه آزاد اسلامی واحد بجنورد است

۱. دانشجوی دکتری مشاوره، گروه مشاوره، واحد بجنورد، دانشگاه آزاد اسلامی، بجنورد، ایران

۲. نویسنده مسئول: استادیار، گروه مشاوره، واحد بجنورد، دانشگاه آزاد اسلامی، بجنورد، ایران. پست الکترونیک:

Mahmoud.jajarmi@gmail.com

۳. استادیار، گروه مشاوره، واحد بجنورد، دانشگاه آزاد اسلامی، بجنورد، ایران

مقدمه

دانشجویان بخش بزرگی از جامعه انسانی را در کل جهان و از جمله کشور ایران تشکیل می‌دهند. تحصیل در دانشگاه که به طور معمول، دوره آغاز جوانی و مواجه شدن با مشکلات بزرگسالان (مانند روابط عشقی و ازدواج، شغل، مسائل مالی و غیره) است، برای بسیاری از جوانان همراه با قرار گرفتن در معرض عوامل آسیب‌زای متعددی از جمله استرس می‌باشد و احتمال ایجاد مشکلات جدی در زمینه سلامت روان مانند سوء‌مصرف مواد را افزایش می‌دهد (هانت و آیزنبرگ^۱، ۲۰۱۰؛ تویس، ساویج، آدکینز، آمستدلر و دیک^۲، ۲۰۱۹).

سوء‌مصرف مواد و استفاده از مواد برای مقاصد غیر پزشکی سلامت عمومی را تهدید می‌کند و عوارض سنگینی را برای مصرف‌کنندگان و خانواده آن‌ها ایجاد می‌کند. بر اساس آخرین گزارش جهانی مواد مخدر، حدود ۱۹۰۰۰۰۰ مرگ و میر، مربوط به مواد در سال ۲۰۱۵ رخ داده است (گزارش جهانی مواد مخدر^۳، ۲۰۱۸). سوء‌مصرف مواد در راهنمای تشخیصی و آماری اختلالات روانی، این گونه تعریف شده است: مصرف مکرر مواد و داروها که منجر به شکست فرد در انجام تعهداتش در شغل، مدرسه و خانه می‌شود (پنجمین مجموعه تشخیصی و آماری انجمن روانپزشکی آمریکا، ۲۰۱۳).

شاید بتوان گفت، در اکثر اختلالات روانی ردپایی از استرس وجود دارد. استرس باعث برانگیخته شدن آن دسته از هیجان‌ات مثبت و منفی می‌شود که نیاز به مدیریت دارند و ناتوانی در مقابله مؤثر و درست با عوامل استرس آور، باعث می‌شود که فرد در موقعیت‌های مختلف تنها با تکیه بر جو احساسی و هیجانی محیط و بدون توجه به راه حل‌های منطقی ممکن، تصمیم‌گیری کند. اگر استرس به میزانی باشد که خارج از توان فرد باشد و فرد مجهز به مهارت‌های مقابله‌ای مناسب و کارآمد نباشد، در برابر اختلالات روانشناختی آسیب‌پذیری بیشتری از خود نشان می‌دهد (ویشیانسون، بوگی، اونجر، اسپورتی-متز و نکوین-رودریگز^۴، ۲۰۰۹). استرس، الگوی پاسخ‌های خاص و

1. Hunt & Eisenberg
2. Tubbs, Savage, Adkins, Amstadter & Dick

3. World Drug Report
4. Wichianson, Bughy, Unger, Spruijt Metz & Nguyen Rodrigue

غیراختصاصی است که فرد به رویدادهای محرکی می‌دهد که آرامش او را مختل می‌کند و توانایی کنار آمدن یا مقابله او را تحلیل می‌برد (پنجمین مجموعه تشخیصی و آماری انجمن روانپزشکی آمریکا، ۲۰۱۳).

ادبیات پژوهش‌های موجود حاکی از این است که رابطه مثبتی بین سوء مصرف مواد با قرار گرفتن در معرض استرس وجود دارد (سالرنو، تیلور و کیلیپاتریک^۱، ۲۰۱۹؛ کولیس، مارسینگلیا و نایری^۲، ۲۰۰۹). هر چند عوامل بسیاری در شروع و ادامه مصرف مواد نقش دارند اما باید در نظر داشت که استرس به عنوان یک عامل مهم منتهی شونده به سوء مصرف مواد شناسایی شده است (بارنز^۳، ۲۰۱۷). در یک رابطه سازش یافته، فرد سعی می‌کند بین مطالبات استرس زای زندگی و توانایی‌های خویشتن برای مقابله با چنین مشکلاتی، تعادل ایجاد کند. در مواقعی که روش‌های سالم در دسترس نباشد، رفتارهای سوء مصرف مواد، تبدیل به موثرترین راهبردهای مقابله‌ای فرد برای حفظ فرایندهای تعادل می‌گردند (کیانی، قاسمی و پورعباس، ۱۳۹۱). سینها^۴ (۲۰۰۸) در پژوهش خود نشان داد که تجربه‌های استرس‌زای زندگی با افزایش سوء مصرف مواد مرتبط است. یافته‌های پژوهش پورسیدموسایی، موسوی و کافی (۱۳۹۱) نشان داد که استرس می‌تواند عامل پیش‌بینی کننده مهمی برای میزان ولع مصرف در وابستگان به مواد باشد. آموزش مدیریت استرس می‌تواند علاوه بر ارتقای آمادگی برای درمان سوء مصرف مواد مخدر (معنی و همکاران، ۲۰۱۸) در کاهش ولع مصرف نیز مؤثر باشد (باقرزاده و امینی، ۱۳۹۸).

یالوم^۵ (۲۰۲۰) بیان می‌کند که معنای زندگی، اعتقاد به جهان در یک الگوی هدفمند است و می‌تواند از مذهب یا معنویت سرچشمه بگیرد. معنی زندگی به احساسی از یکپارچگی وجودی اشاره می‌کند که به دنبال پاسخ دادن به فلسفه زندگی، پی بردن به هدف زندگی و دست یافتن به اهداف ارزنده و در نتیجه رسیدن به حس کامل بودن و مفید بودن است (هو، چوونگ و چوونگ^۶، ۲۰۱۰). افرادی که درک زیادی از معنا در زندگی ندارند، در مقایسه با افرادی که درکی قوی از معنا در زندگی دارند، سطوح

1. Salerno, Taylor & Kilpatrick
2. Kulis, Marsiglia & Nieri
3. Barenz

4. Sinha
5. Yalom
6. Ho, Cheung & Cheung

بالاتری از اختلالات روانشناختی را تجربه می‌کنند (کراوز^۱، ۲۰۰۷). فرانکل^۲ (۲۰۱۱) معتقد بود که نبود معنا و خلاء وجودی همراه با تعارضات ثابت زندگی، می‌تواند به سوء‌مصرف مواد به عنوان یک منبع تسکین منجر شود. بر اساس پژوهش ملتون و شولنبرگ^۳ (۲۰۰۷) نبود معنی در زندگی، از طریق افزایش ملال و حساسیت به فشارهای اجتماعی، احتمال سوء‌مصرف مواد را افزایش می‌دهد. پژوهش دیگری نشان داد که همبستگی منفی معنی‌داری بین معنای زندگی و سوء‌مصرف مواد وجود دارد (محمد نیا و مشهدی، ۱۳۹۷). در پژوهشی که به منظور بررسی تاثیر مدیریت استرس بر معنای زندگی زنان بی‌سرپرست انجام شد، ارتقای مدیریت استرس باعث بالا رفتن نمره معنای زندگی شد (خانجانی، سهرابی و اعظمی، ۱۳۹۷).

محققان کاوش در مکانیسم‌هایی را آغاز کرده‌اند که به وسیله آن‌ها، رویدادهای استرس‌زای زندگی، خطر آشفتگی روان‌شناختی را افزایش می‌دهد (براون^۴ و همکاران، ۲۰۱۴). تاثیرات استرس در فرآیندهای تنظیم هیجانات (جواراسیو^۵ و همکاران، ۲۰۱۴)، سیستم‌های معنا را به چالش کشیده و فرضیات مربوط به خویشتن، جهان و سایرین را نابود می‌کند (کاشدان و کین^۶، ۲۰۱۱). اختلالات ایجاد شده در فرآیند ایجاد معنا، مثل عوامل استرس‌زای زندگی (برین و کاشدان^۷، ۲۰۱۱) می‌توانند موجب اتکا به راهبردهای اجتناب رفتاری شده و مانع فرآیند شناسایی ارزش‌های بنیادین شوند. کاوش در شیوه‌هایی که مطابق آن‌ها راهبردهای اجتناب رفتاری از جمله سوء‌مصرف مواد با ارزش‌های بنیادین ناسازگار است، منطقی برای مطالعه رابطه میان معنا در زندگی و سوء‌مصرف مواد به دست می‌دهد. با عنایت به آنچه که تاکنون بیان گردید سوء‌مصرف مواد به عنوان یک مسئله جدی در زندگی افراد و جامعه، با متغیرهای استرس و معنای زندگی در ارتباط است. شناسایی عوامل پیش‌بینی‌کننده این اختلال، همچنین، شناسایی عواملی که به صورت واسطه‌ای، در ایجاد یا تقویت آن نقش ایفاء نموده و باعث تداوم اختلال و مانعی برای

1. Krause
2. Frankl
3. Melton & Schulenberg
4. Brown

5. Juarascio
6. Kashdan & Kane
7. Breen & Kashdan

درمان محسوب می‌گردند؛ نقش به‌سزایی در کاهش این آسیب خواهد داشت. هدف اصلی این پژوهش مدل‌یابی ارتباط استرس و سوء‌مصرف مواد با میانجی‌گری معنای زندگی بود.

روش

جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری

این پژوهش توصیفی-همبستگی از نوع مدل‌سازی معادلات ساختاری بود. جامعه آماری این پژوهش شامل همه دانشجویان در حال تحصیل دانشگاه فردوسی مشهد (۲۵ هزار نفر) بود. برای انجام مدل‌سازی معادلات ساختاری، نمونه بالاتر از ۲۰۰ نفر به عنوان حجم نمونه مناسب در نظر گرفته می‌شود (علوی، ۱۳۹۲). بر اساس فرمول و جدول کرجسی و مورگان^۱ (۱۹۷۰)، تعداد ۳۸۷ نفر نمونه آماری از بین افراد مشغول به تحصیل در سال ۱۳۹۹-۱۳۹۸ دانشگاه فردوسی مشهد با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند (به صورت تصادفی از بین تمام دانشکده‌ها، چند دانشکده و از بین تمام رشته‌های هر دانشکده، چند رشته و از بین تمام کلاس‌های هر رشته چند کلاس انتخاب شدند). ملاحظات اخلاقی از جمله، رعایت اصول محرمانه بودن اطلاعات و کسب رضایت از شرکت‌کنندگان لحاظ شد و شرکت‌کنندگان نسبت به تکمیل پرسش‌نامه‌های آنلاین پژوهش اقدام کردند. پس از استخراج پرسش‌نامه‌ها، داده‌های پژوهش مورد بررسی قرار گرفت و بعد از رسیدگی به داده‌های مفقود و مخدوش، نمرات آزمودنی‌ها در هر متغیر به تفکیک به دست آمد. داده‌ها با روش‌های همبستگی پیرسون و مدل‌سازی معادلات ساختاری^۲ با کمک نرم افزارهای اس پی اس اس-۲۳ و آموس-۲۳ تجزیه و تحلیل شدند.

ابزار

۱- پرسش‌نامه معنای زندگی^۳: این پرسش‌نامه معنای زندگی را از طریق دو خرده‌مقیاس حضور معنا و جستجوی معنا با بهره‌گیری از ۱۰ آیتم بر مبنای مقیاس هفت درجه‌ای

لیکرت از کاملاً نادرست (۱) تا کاملاً درست (۷) می‌سنجد. بیشترین نمره ۷۰ و کمترین ۱۰ می‌باشد و نمرات بالاتر نشان‌دهنده معنای زندگی بالاتر است. پژوهش‌های مختلف پایایی و روایی همگرا و افتراقی این پرسش‌نامه را تایید کرده‌اند (استگر و شین^۱، ۲۰۱۰؛ استگر، کاواباتا، شیمای و اوتیک^۲، ۲۰۰۸). برای هر دو خرده‌مقیاس حضور معنا و جستجوی معنا، همسانی درونی (ضرایب آلفا بین ۰/۸۲ تا ۰/۸۷) بسیار خوبی گزارش شده است و در فاصله زمانی یک ماهه پایایی بازآزمایی مناسب (۰/۷۰ برای حضور و ۰/۷۳ برای جستجو) به دست آمده است (استگر، فریزر، ایشی و کالر^۳، ۲۰۰۶). پژوهش مصرآبادی، جعفریان و استوار (۱۳۹۲) نشان داد که اعتبار ساختاری این ابزار برای نمونه‌ای از دانشجویان ایرانی قابل قبول بود. برای مطالعه حاضر، به منظور بررسی روایی پرسش‌نامه در تحلیل عاملی تاییدی، همه متغیرهای اندازه‌گیری شده به نحوی معنادار بر عامل‌های مفروض خود بارگذاری شدند (۰/۰۱ < p). همچنین، ضرایب آلفای کرونباخ برای دو بعد جستجو و حضور معنی به ترتیب ۰/۷۶ و ۰/۷۹ بدست آمد که نشان‌دهند پایایی مناسب بود.

۲- پرسش‌نامه ارزیابی استرس دانشجویی^۴: این پرسش‌نامه برای اندازه‌گیری منابع عمده استرس در دانشجویان توسط راس، نایبلینگ و هکرت^۵ (۱۹۹۹) طراحی شد. پرسش‌نامه ۴۰ آیتم دارد که به چهار حوزه تقسیم می‌شوند شامل: استرس‌های فردی (۱۶ آیتم)، استرس‌های بین فردی (۶ آیتم)، استرس‌های تحصیلی (۸ آیتم)، و استرس‌های محیطی (۱۰ آیتم). از شرکت‌کنندگان درخواست شد تا میزان مشکلی که هر سوال در طول ۱۲ ماه گذشته برای آنها ایجاد کرده است را مدنظر قرار دهند و به آیتم‌ها پاسخ دهند. هر یک از آیتم‌های این پرسش‌نامه بر روی یک مقیاس لیکرت چهار درجه‌ای از صفر (به هیچ وجه مشکل آفرین نبوده است) تا ۳ (بسیار مشکل آفرین بوده است) نمره‌گذاری می‌شود. نمرات این پرسش‌نامه بین صفر تا ۱۲۰ در نوسان می‌باشد. کسب نمرات بالا بر روی این پرسش‌نامه نشان‌دهنده سطوح بالاتر استرس است. روایی و پایایی این پرسش‌نامه در پژوهش‌های متعددی مناسب ارزیابی شده است (بارنز، ۲۰۱۷؛ بروگام،

1. Steger & Shin
2. Steger, Kawabatat, Shimai & Otake
3. Steger, Frazier, Oishi & Kaler

4. Student Stress Survey
5 . Ross, Neibling & Heckert

رایل، مندوزا و میلر^۱، ۲۰۰۹). در پژوهش بارنز (۲۰۱۷) به منظور ارزیابی روایی و پایایی پرسش‌نامه، کلیه متغیرهای اندازه‌گیری شده به میزان قابل توجهی بر روی عوامل مفروض خود بارگذاری شدند ($p < 0/01$) و بارهای عاملی برای ابعاد بین فردی، درون فردی، دانشگاهی و محیطی به ترتیب ۰/۶۳، ۰/۸۵، ۰/۷۵، و ۰/۷۰ به دست آمد (بارنز، ۲۰۱۷). در پژوهش فعلی، ضریب آلفای کرونباخ برای این ابعاد به ترتیب ۰/۶۵، ۰/۷۸، ۰/۷۴ و ۰/۶۹ به دست آمد.

۳- ابزار نمایش ساده برای سوء مصرف مواد و بیماری‌های روانی^۲: این مقیاس توسط وتن^۳ و همکاران (۲۰۰۵) طراحی شده است و در زمینه‌های سلامت روانی برای نشان دادن مسئله سوء مصرف مواد به طور گسترده مورد استفاده قرار گرفته و پایایی و قابلیت اطمینان آن مورد تایید قرار گرفته است (بروئر^۴ و همکاران، ۲۰۱۴؛ بارنز، ۲۰۱۷). این ابزار شامل ۱۰ آیتم برای ارزیابی نشانگان سوء مصرف مواد شامل ۲ آیتم در مورد اختلالات مصرف الکل، ۲ آیتم به صورت مشترک مرتبط با الکل و سایر مواد، یک آیتم در مورد مواد مخدر، یک آیتم در مورد مصرف خودسرانه دارو، و ۴ آیتم در مورد رفتارهای اجتنابی سوء مصرف مواد است. هر سوال تکرار و میزان استفاده از مواد را تعیین می‌کند و شرکت کنندگان پاسخ خود بر روی هر آیتم را بر روی یک مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت از صفر (برای گزینه‌ی هرگز) تا نمره چهار (برای گزینه‌ی چهار بار یا بیشتر در هفته) مشخص می‌کنند. نمرات شرکت کنندگان بین صفر تا ۴۰ متغیر است که نمرات بالاتر شدت و اتکا بیشتر به سوء مصرف مواد را نشان می‌دهد. در مطالعه فعلی، آلفای کرونباخ بالاتر از ۰/۷۰ به دست آمد.

یافته‌ها

شرکت کنندگان این پژوهش را دانشجویان مقطع کارشناسی، ارشد، و دکترا از هر دو جنس زن و مرد تشکیل دادند که در رنج سنی ۱۸ تا ۴۵ سال بودند و میانگین سنی آن‌ها ۲۳/۴۷ سال با انحراف معیار ۴/۴۱ بود و ۲۶/۶ درصد از آن‌ها متاهل بودند. ویژگی‌های

1. Brougham, Zail, Mendoza, & Miller
2. Simple Screening Instrument for
Substance Abuse and Mental Illness

3. Whetten
4. Breuer

جمعیت‌شناختی شامل جنسیت، سن، تحصیلات، و وضعیت تاهل شرکت‌کنندگان در جدول ۱ ارائه گردیده است.

جدول ۱: فراوانی و درصد متغیرهای جمعیت‌شناختی شرکت‌کنندگان

متغیر	فراوانی	درصد
جنسیت		
زن	۲۱۷	۵۶/۱
مرد	۱۷۰	۴۳/۹
تحصیلات		
دانشجوی کارشناسی	۲۵۱	۶۴/۹
دانشجوی ارشد	۱۰۵	۲۷/۱
دانشجوی دکترا	۳۱	۸
وضعیت تاهل		
مجرد	۲۸۴	۷۳/۴
متاهل	۱۰۳	۲۶/۶

جدول ۲ شاخص‌های تمرکز و پراکندگی شامل میانگین، انحراف معیار، دامنه تغییرات، چولگی و کشیدگی را برای تمام متغیرها به تفکیک نشان می‌دهد.

جدول ۲: شاخص‌های تمرکز و پراکندگی متغیرها

متغیر	میانگین	انحراف معیار	دامنه تغییرات	چولگی	کشیدگی
استرس	۴۸/۳۰	۱۵/۳۹	۸۰	۰/۱۶	-۰/۳۱
معنای زندگی	۳۵/۰۴	۷/۷۴	۴۱	۰/۱۳	-۰/۲۸
سوء‌مصرف مواد	۲۲/۲۱	۵/۰۵	۲۷	۰/۱۱	-۰/۱۹

همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌گردد، توزیع نمرات متغیرها از توزیع طبیعی پیروی می‌کند. علاوه بر این، برای بررسی توزیع نرمال بودن نمرات از آزمون شاپیرووویلک استفاده گردید و نتایج غیر معنی‌دار برای سه متغیر استرس (آماره=۱/۰، $p=۰/۱۹$)، معنای زندگی (آماره=۰/۹۹، $p=۰/۱۴$)، و سوء‌مصرف مواد (آماره=۰/۹۹، $p=۰/۱۰$)، ($p>۰/۰۵$) نشان‌دهنده توزیع نرمال نمرات در کلیه این متغیرها بود.

به منظور بررسی همبستگی بین متغیرها از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد. نتایج نشان داد که استرس همبستگی معناداری با سوء‌مصرف مواد ($r=۰/۵۴$) و معنای زندگی

($r = -0.25$) داشت ($p < 0.01$). همچنین، همبستگی بین معنای زندگی و سوء مصرف مواد ($r = -0.34$) نیز معنادار بود ($p < 0.01$).

در روش مدل سازی معادلات ساختاری، برای بررسی برازش مدل شاخص های خاصی مورد بررسی قرار می گیرند. شاخص نیکوئی برازش خی دو^۱ معمولاً به دلیل حساسیت به حجم نمونه ها، اغلب، فارغ از خوب یا بد بودن برازش مدل، معنی دار می شود که به معنی برازش ضعیف و نامطلوب است. زمانی که حجم نمونه کوچک است اغلب اختلاف بین دو مدل را، حتی اگر برازش مدل خوب نباشد، تشخیص نمی دهد و زمانی که حجم نمونه بزرگ باشد، حتی کوچک ترین اختلاف بین مدل پیشنهادی و مدل واقعی مشاهدات را معنادار نشان می دهد. به همین جهت، برای ارزیابی برازش مدل از شاخص های دیگری که به همین منظور طراحی شده اند، استفاده می شود. در کل، زمانی که حداقل سه شاخص مقادیری در بازه قابل قبول داشته باشند، می توانیم ادعا کنیم که برازش مدل خوب و قابل قبول است (پهلوان شریف و مهدویان، ۱۳۹۷). شاخص های برازش مدل در جدول ۳ ارائه شده است و نشان دادند که مدل پیشنهادی از برازش قابل قبولی برخوردار است.

جدول ۳: شاخص های برازش مدل

شاخص	مقدار	حد مجاز
شاخص نیکوئی برازش کای دو X^2	۰/۰۰۱	$p\text{-value} > 0.05$
ریشه میانگین خطای برآورد RMSEA	۰/۰۶۴	کمتر از ۰/۰۸
شاخص برازش تطبیقی CFI	۰/۹۰۱	بالاتر از ۰/۹
شاخص برازش نرم شده NFI	۰/۹۰۱	بالاتر از ۰/۹
شاخص برازش افزایشی IFI	۰/۹۰۱	بالاتر از ۰/۹
شاخص نیکوئی برازش GFI	۰/۹۴۵	بالاتر از ۰/۹

برای بررسی رابطه مستقیم متغیر برون زاد با متغیر درون زاد، بدون حضور متغیر میانجی از روش بارون و کنی استفاده شد. بدین منظور، به مسیرهای غیر مستقیم در مدل نمره صفر داده شد تا مسیرهای غیر مستقیم حذف گردد. بدین ترتیب، متغیر میانجی از مدل حذف گردید و سپس مدل اجرا شد. نتایج آماری تحلیل در جدول ۴ آمده است.

1. goodness of fit chi-square

جدول ۴: آماره‌های مدل اثر کامل متغیر برون‌زاد با متغیر درون‌زاد

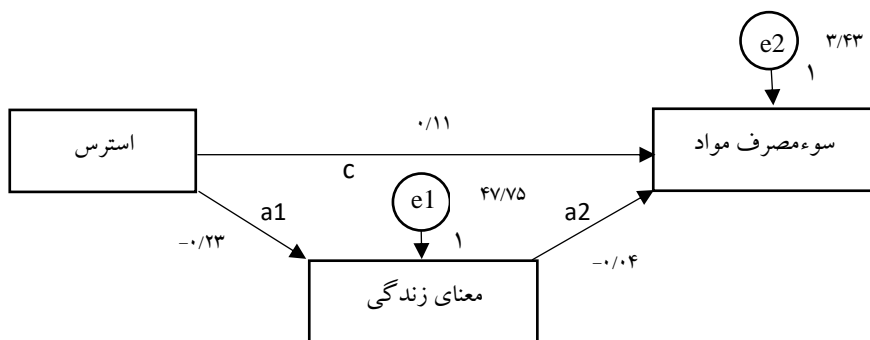
برچسب	مقدار	ضریب	خطای	ضریب رگرسیونی	مسیر
	معناداری	بحرانی	استاندارد	مسیر	
c	۰/۰۰۱	۳/۶۰	۰/۰۲	۰/۰۶	رابطه استرس با سوء‌مصرف مواد

در جدول ۴، نتایج نشان داد که استرس رابطه مستقیم معناداری با سوء‌مصرف مواد داشت ($p < ۰/۰۰۱$). به عبارت دیگر، متغیر برون‌زاد با متغیر درون‌زاد رابطه داشت. بنابراین، استرس با سوء‌مصرف مواد رابطه داشت. در گام دوم، نقش میانجی‌گری معنای زندگی بررسی شد. بدین منظور، به مسیر مستقیم در مدل نمره صفر داده شد تا مسیر مستقیم حذف شود و فقط مسیرهای غیر مستقیم رابطه متغیر برون‌زاد با متغیر میانجی و رابطه متغیر میانجی با متغیر درون‌زاد بررسی شود. نتایج پردازش مدل اثر غیر مستقیم در جدول ۵ آمده است.

جدول ۵: آماره‌های مدل اثر غیر مستقیم متغیر برون‌زاد با متغیر درون‌زاد

برچسب	مقدار	ضریب	خطای	ضریب رگرسیونی	مسیرها
	معناداری	بحرانی	استاندارد	مسیر	
a1	۰/۰۰۱	-۱۱/۷۸	۰/۰۳	-۰/۲۹	رابطه استرس با معنای زندگی
a2	۰/۰۰۱	-۶/۱۲	۰/۰۲	-۰/۱۰	رابطه معنای زندگی با سوء‌مصرف مواد

جدول ۵ نشان می‌دهد که استرس با متغیر میانجی یعنی معنای زندگی رابطه معناداری داشت ($p < ۰/۰۰۱$) و این متغیر میانجی به نوبه خود با سوء‌مصرف مواد رابطه معناداری داشت ($p < ۰/۰۰۱$). بنابراین، متغیر معنای زندگی در جهت منفی، نقش میانجی را بین متغیر برون‌زاد استرس با متغیر درون‌زاد سوء‌مصرف مواد ایفا کرد. اگر با حضور متغیر میانجی، باز هم متغیر برون‌زاد به صورت مستقیم بر متغیر درون‌زاد تاثیر گذار باشد؛ میانجی‌گری به صورت جزئی و در غیر این صورت میانجی‌گری به طور کامل است. بنابراین، در گام سوم مسیر مستقیم بین متغیر برون‌زاد و درون‌زاد و همچنین مسیر غیر مستقیم با حضور متغیر میانجی، همزمان پردازش گردید تا نشان دهد متغیر میانجی، چه نقشی را ایفاء می‌کند. به این مدل، مدل اثر میانجی می‌گویند که در شکل ۱ این مدل نمایش داده شده و نتایج آماری این پردازش در جدول ۶ ارائه شده است.

شکل ۱: نمودار مدل اثر میانجی

جدول ۶: آماره‌های مدل اثر میانجی

برچسب	معناداری	ضریب بحرانی	خطای استاندارد	ضریب رگرسیونی مسیر	مسیرها
c	۰/۰۰۱	۸/۵۵	۰/۰۱	۰/۱۱	رابطه استرس با سوء مصرف مواد
a1	۰/۰۰۱	-۹/۹۹	۰/۰۲	-۰/۲۳	رابطه استرس با معنای زندگی
a2	۰/۰۱۸	-۲/۳۷	۰/۰۲	-۰/۰۴	رابطه معنای زندگی با سوء مصرف مواد

نتایج جدول ۶ نشان داد که مقدار معناداری برای همه مسیرها کوچک‌تر از ۰/۰۵ بود. این بدان معنی است که متغیر میانجی پژوهش به صورت جزئی رابطه بین استرس و سوء مصرف مواد را میانجی‌گری کرد. همچنین، استرس با میانجی‌گری معنای زندگی با سوء مصرف ارتباط داشت و جهت این ارتباط منفی بود.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از پژوهش حاضر مدل‌یابی ارتباط استرس و سوء مصرف مواد با میانجی‌گری معنای زندگی بود. نتایج نشان داد که استرس به طور مستقیم و بدون حضور متغیرهای میانجی با سوء مصرف مواد رابطه مثبت دارد. این یافته، با نتایج پژوهش‌های سالرنو و همکاران (۲۰۱۹)، معینی و همکاران (۲۰۱۸)، کولیس و همکاران (۲۰۰۹)، سینها (۲۰۰۸)، کیانی و همکاران (۱۳۹۱)، پور سید موسایی و همکاران (۱۳۹۱)، باقرزاده و امینی (۱۳۹۸) همسو است. همچنین تحلیل مدل اثر غیر مستقیم و مدل اثر میانجی نشان داد که

معنای زندگی در جهت منفی و به صورت جزئی بین استرس و سوء‌مصرف مواد میانجی‌گری می‌کند. این یافته با نتایج پژوهش خانجانی و همکاران، (۱۳۹۷)، ملتون و شولنبرگ (۲۰۰۷)، محمد نیا و مشهدی (۱۳۹۷) و بارنز (۲۰۱۷) همسو است. معنای زندگی این احساس را در بطن خود دارد که جهان قابل پیش‌بینی، و از این رو قابل کنترل است (هینزلمن، ترنت و کینگ، ۲۰۱۳؛ هینزلمن و کینگ، ۲۰۱۴). ناتوانی در کنترل یکی از دلایل مهم ایجاد استرس است؛ بنابراین فرآیندهای درونی که احساس کنترل داشتن روی محیط اطراف را تقویت می‌کنند باید سطح استرس فرد و تأثیرات ناخوشایند عوامل استرس‌زا را کاهش دهند (پارک و بایمیستر^۲، ۲۰۱۷). پس می‌توان نتیجه گرفت، افرادی که حس خوبی به معنای زندگی دارند ممکن است بهتر از دیگران با استرس کنار بیایند. معنادار شدن مسیر اثر غیر مستقیم نشان می‌دهد که استرس، کاهش معنای زندگی و به نوبه خود سوء‌مصرف مواد را پیش‌بینی می‌کند. این یافته‌ها نشان می‌دهد که استرس بالا و معنای کم می‌تواند به طور خاص باعث تحریک تمایل افرادی شود که مستعد سوء‌مصرف مواد هستند. استرس محرک مناسبی برای سوء‌مصرف مواد است (سینها، ۲۰۰۸) و فقدان و کمبود معنا اغلب با تجربه بی‌تفاوتی و فقدان هیجان مرتبط است (فالمن، مرسر، گاسکوفسکی، استوود و استوود^۳، ۲۰۰۹). تحقیقات در مورد عوامل شخصیتی مرتبط با سوء‌مصرف مواد نشان می‌دهد که افراد "ریسک طلب"، معمولاً بی‌تفاوتی و فقدان هیجان را به عنوان محرک سوء‌مصرف مواد ذکر می‌کنند (جوزف، لیو، جیانگ، لینام و کلی^۴، ۲۰۰۹؛ وگنر و فلیشر^۵، ۲۰۰۹). بنابراین، افراد مستعد سوء‌مصرف مواد ممکن است نسبت به بی‌حسی یا بی‌تفاوتی مرتبط با کمبود معنا واکنشی نشان دهند که می‌تواند مشکلات مصرف مواد را تشدید کند.

هدف مطالعه حاضر درک بهتر مکانیسم‌هایی بود که استرس به وسیله آن‌ها، خطر ابتلا به سوء‌مصرف مواد را ایجاد می‌کند. در پژوهش حاضر تمام مسیرهای مستقیم و غیرمستقیم

1. Heintzelman, Trent, & King
2. Park & Baumeister
3. Fahlman, Mercer, Gaskovski,
Eastwood & Eastwood

4. Joseph, Liu, Jiang, Lynam & Kelly
5. Wegner & Flisher

مفروض از استرس به معنای زندگی و سوءمصرف مواد، معنی دار بودند. مطالعه حاضر علاوه بر ایفای نقشی در مجموعه آثار مربوط به سوءمصرف مواد، از تحقیقاتی که عوامل سبب شناختی متداول مربوط به سوءمصرف مواد را شناسایی می کنند نیز حمایت می کند. هرچند سوءمصرف مواد اغلب به منزله تلاشی برای کاهش یا اجتناب از رنج و استرس در نظر گرفته می شود (جواراسیو و همکاران، ۲۰۱۴)، نتایج مطالعه حاضر نشان داد که استرس خود می تواند عامل مهمی برای تشدید سوءمصرف مواد باشد. نتایج همچنین نشان داد که معنای زندگی عامل مرتبطی است که هنگام درمان سوءمصرف مواد، باید مد نظر قرار گیرد.

انجام این پژوهش با محدودیتی هایی همراه بود از جمله استفاده از ابزارهای خودسنجی و تعدد سوالات پرسشنامه ها که احتمال سوگیری و خستگی پاسخ دهندگان را افزایش داده و باعث بالا رفتن خطای احتمالی آنان می گردد. همچنین این پژوهش در نمونه دانشجویی و بهنجار انجام شده است. لذا در مورد تعمیم نتایج حاصل از مدل یابی مذکور به گروه های بالینی باید محتاط بود. پیشنهاد می شود این پژوهش روی نمونه های بالینی تکرار شود و نتایج آن با پژوهش حاضر مقایسه گردد. همچنین پیشنهاد می شود که پژوهش های بیشتری روی سایر مکانیسم های روانشناختی که زیربنای اختلال سوءمصرف مواد را تشکیل می دهند، انجام شود. این تحقیقات می توانند برای مفهوم سازی و درمان این اختلال مفید باشند.

منابع

باقرزاده، الهه و امینی، ناصر (۱۳۹۸). اثربخشی آموزش مدیریت استرس به شیوه مایکن بام بر توانمندسازی روانشناختی، مهارت های اجتماعی و کاهش ولع مصرف در معتادان کلینیک های ترک اعتیاد. *فصلنامه اعتیادپژوهی*، ۱۳ (۵۴)، ۲۶۵-۲۷۸.

پور سید موسایی، سیده فاطمه؛ موسوی، سید ولی اله و کافی، سید موسی (۱۳۹۱). مقایسه و رابطه بین استرس با ولع مصرف در وابستگان به مواد افیونی و صنعتی. *فصلنامه اعتیادپژوهی*، ۶ (۲۴)، ۲۶-۹.

پهلوان شریف، سعید و مهدویان، وحید (۱۳۹۷). *مدل سازی معادلات ساختاری با Amos* تهران: انتشارات بیشه.

خانجانی، مهدی؛ سهرابی، فرامرز و اعظمی، یوسف (۱۳۹۷). بررسی تاثیر برنامه ارتقای تاب آوری و مدیریت استرس بر بهزیستی روانشناختی، معنای زندگی، خوش بینی و رضایت از زندگی زنان بی سرپرست. *مجله روان پرستاری*، ۶(۲)، ۱۰-۱.

علوی، موسی (۱۳۹۲). مدل‌یابی معادلات ساختاری در پژوهش‌های مرتبط با آموزش علوم سلامت: معرفی روش و کاربرد آن. *مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی*، ۱۳(۶)، ۵۳۰-۵۱۹.

کیانی، احمد رضا؛ قاسمی، نظام‌الدین و پور عباس، علی (۱۳۹۱). مقایسه اثربخشی روان‌درمانی گروهی مبتنی بر پذیرش و تعهد و ذهن آگاهی بر میزان ولع مصرف و تنظیم هیجان در مصرف‌کنندگان شیشه. *فصلنامه اعتیادپژوهی*، ۶(۲۴)، ۳۶-۲۷.

محمد نیا، سعید و مشهدی، علی (۱۳۹۷). تأثیر معنای زندگی در رابطه بین نگرش نسبت به مصرف مواد مخدر و افسردگی. *مجله علوم اعصاب شفای خاتم*، ۶(۳)، ۵۱-۴۳.

مصرآبادی، جواد؛ جعفریان، کینه و استوار، نگار (۱۳۹۲). بررسی روایی سازه و تشخیصی پرسشنامه معنا در زندگی در دانشجویان. *مجله علوم رفتاری*، ۷(۱)، ۹۰-۸۳.

References

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th Ed.). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.
- Barenz, J. D. (2017). *Modeling effects of trauma and stress on disordered eating and substance abuse: the role of experiential avoidance and meaning in life* (Doctoral dissertation, Colorado State University Libraries).
- Breen, W. E., & Kashdan, T. B. (2011). Anger suppression after imagined rejection among individuals with social anxiety. *Journal of anxiety disorders*, 25(7), 879-887.
- Breuer, E., Stoloff, K., Myer, L., Seedat, S., Stein, D. J., & Joska, J. A. (2014). The validity of the Substance Abuse and Mental Illness Symptom Screener (SAMISS) in people living with HIV/AIDS in primary HIV care in Cape Town, South Africa. *AIDS and Behavior*, 18(6), 1133-1141.
- Brougham, R. R., Zail, C. M., Mendoza, C. M., & Miller, J. R. (2009). Stress, sex differences, and coping strategies among college students. *Current psychology*, 28(2), 85-97.
- Brown, I., Dimaro, L. V., Dawson, D. L., Roberts, N. A., Moghaddam, N. G., & Reuber, M. (2014). Anxiety and avoidance in psychogenic non-epileptic seizures: The role of implicit and explicit anxiety. *Epilepsy & Behavior*, 33, 77-86.
- Fahlman, S. A., Mercer, K. B., Gaskovski, P., Eastwood, A. E., & Eastwood, J. D. (2009). Does a lack of life meaning cause boredom? Results from psychometric, longitudinal, and experimental analyses. *Journal of social and clinical psychology*, 28(3), 307-340.

- Frankl V. (2011). *The unheard cry for meaning: Psychotherapy and humanism*. New York: Simon & Schuster.
- Heintzelman, S. J., & King, L. A. (2014). Life is pretty meaningful. *American Psychologist*, 69, 561-574.
- Heintzelman, S. J., Trent, J., & King, L. A. (2013). Encounters with objective coherence and the experience of meaning in life. *Psychological Science*, 24, 991-998.
- Ho, M. Y., Cheung, F. M., & Cheung, S. F. (2010). The role of meaning in life and Optimism in promoting well-being. *Personality and Individual Differences*, 48(1), 658-663.
- Hunt, J., & Eisenberg, D. (2010). Mental health problems and help-seeking behavior among college students. *Journal of adolescent health*, 46(1), 3-10.
- Joseph, J. E., Liu, X., Jiang, Y., Lynam, D., & Kelly, T. H. (2009). Neural correlates of emotional reactivity in sensation seeking. *Psychological science*, 20(2), 215-223.
- Juarascio, A., Shaw, J., Forman, E., Timko, C. A., Herbert, J., Butryn, M., & Lowe, M. (2014). Acceptance and commitment therapy as a novel treatment for eating disorders: An initial test of efficacy and mediation. *Behavior Modification*, 37(4), 459-489.
- Kashdan, T. B., & Kane, J. Q. (2011). Post-traumatic distress and the presence of post-traumatic growth and meaning in life: Experiential avoidance as a moderator. *Personality and Individual Differences*, 50(1), 84-89.
- Krause, N. (2007). Longitudinal study of social support and meaning in life. *Psychology and aging*, 22(3), 456-469
- Kulis, S., Marsiglia, F. F & Nieri, T. (2009). Perceived ethnic discrimination versus acculturation stress: Influences on substance use among Latino youth in the Southwest. *Journal of health and social behavior*, 50(4), 443-459
- Melton, A. M & ,Schulenberg, S. E. (2007). On the relationship between meaning in life and boredom proneness: Examining a logotherapy postulate. *Psychological reports* 101(3), 1016-1022.
- Moeini, B., Hazavehei, S. M. M., Shahrabadi, R., Faradmal, J., Ahmadpanah, M., Dashti, S., ... & Mehri, A. (2018). The effectiveness of cognitive-behavioral stress-management training on the readiness for substance use treatment in Iran. *Journal of Substance Use*, 23(4), 371-376.
- Park, J., & Baumeister, R. F. (2017). Meaning in life and adjustment to daily stressors. *The Journal of Positive Psychology*, 12(4), 333-341.
- Ross, S. E., Neibling, B. C., & Heckert, T. M. (1999). Sources of stress among college students. *College Student Journal*, 33(2), 312-317.
- Salerno, S., Taylor, J., & Kilpatrick, Q. K. (2019). *Immigrant Generation, Stress Exposure, and Substance Abuse among a South Florida Sample of Hispanic Young Adults*. *Socius*, 5, 1-11
- Sinha, R. (2008). Chronic stress, drug use, and vulnerability to addiction. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1141(1), 105-130.

- Steger, M. F. & Shin, J. Y. (2010). The relevance of the Meaning in Life Questionnaire to therapeutic practice: A look at the initial evidence. *The International Forum for Logo therapy*, 33, 95-104.
- Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S., & Kaler, M. (2006). The meaning in life questionnaire: Assessing the presence of and search for meaning in life. *Journal of Counseling Psychology*, 53(1), 80-93.
- Steger, M. F., Kawabata, Y., Shimai, S., & Otake, K. (2008). The meaningful life in Japan and the United States: Levels and correlates of meaning in life. *Journal of Research in Personality*, 42(3), 660-678.
- Tubbs, J. D., Savage, J. E., Adkins, A. E., Amstadter, A. B., & Dick, D. M. (2019). Mindfulness moderates the relation between trauma and anxiety symptoms in college students. *Journal of American college health*, 67(3), 235-245.
- Wegner, L., & Flisher, A. J. (2009). Leisure boredom and adolescent risk behaviour: A systematic literature review. *Journal of Child and Adolescent Mental Health*, 21(1), 1-28.
- Whetten, K., Reif, S., Swartz, M., Stevens, R., Ostermann, J., Hanisch, L., & Eron, J. J., Jr (2005). A brief mental health and substance abuse screener for persons with HIV. *AIDS patient care and STDs*, 19(2), 89-99.
- Wichianson, J. R., Bughi, S. A., Unger, J. B., Spruijt-Metz, D & ,Nguyen Rodriguez, S. T. (2009). *Perceived stress, coping and night eamg in college students*. *Stress and Health: Journal of the International Society for the Investigation of Stress*, 25(3), 235-240.
- World Drug Report. (2018). *United nation office on drugs and crime (UNODC)*. <http://www.unodc.org/unodc/en/about-unodc/annual-report.html>
- Yalom ID. (2020). *Existential Psychotherapy*. Hachette UK.